

De dwangburchten van Floris V (1254-1296) en hoe het verder ging met het kasteel van Medemblik. Een inleiding tot een stukje lokale geschiedenis. v. 2

(Door ing. Ben Dijkhuis, juni 2015, revisie mei 2020)

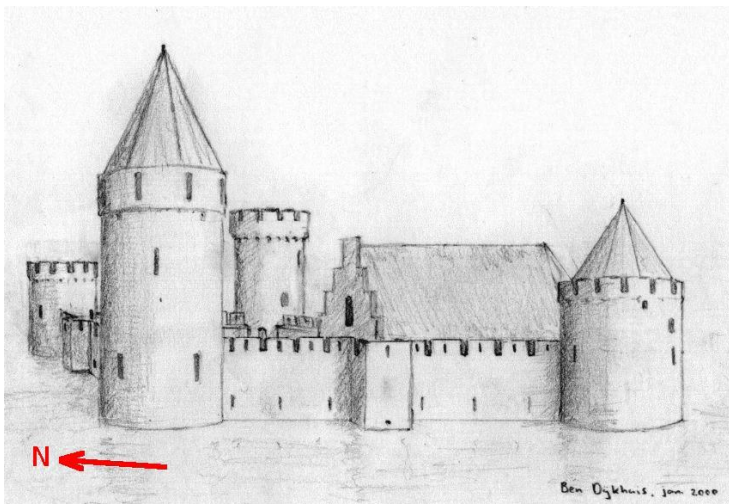
Dit stuk is, in iets gewijzigde vorm, samengesteld uit twee artikelen die reeds eerder zijn gepubliceerd.

Het betreft de volgende publicaties:

1. Ben Dijkhuis; **Rebellie, bloed en bakstenen**; Historisch West-Friesland, nr. 6; 2004/2005; Peter Sasburg, Midwoud; pp. 13-16 .
2. Ben Dijkhuis; **Het aanzien van een dwangburcht**; Jaaruitgave Oudheidkundige Vereniging Medemblik; nr. 15; 2006; pp. 2-7.

Afb. 1. Afbeelding van de ruiterszegel van Floris V met het wapen van het Holland: S'FLORENCII:COMITIS:HOLLANDIE:*. De betreffende zegel hangt aan een oorkonde van 13 oktober 1285.

Afb. 2. Een reconstructievoorstel van het kasteel van Medemblik in de situatie rond 1300, direct na de bouw.

Meer uitgebreide informatie over dit onderwerp vindt u op de website van de auteur:

Middeleeuwse dwangburchten van West-Friesland en Alkmaar; <http://www.dwangburchten.nl>

1. Rebellen, bloed en bakstenen (Floris V en zijn strijd tegen de West-Friezen)

Op 27 juni 1296 werd Floris V, graaf van Holland en Zeeland, door een groep samenzweerders op brute wijze vermoord. Bij zijn dood liet hij in West-Friesland, behalve wegen, dijken en bruggen, vijf indrukwekkende dwangburchten na. Het kasteel van Medemblik (het huidige 'kasteel Radboud') is nog het enige restant daarvan, dat nu nog overeind staat.

Afb. 3. Michiel Vosmeer: (1578)
Portret van Floris V.
Uit: Principes Hollandiae et
Zelandiae, Domini Frisiae. Cum
genuinis ipsorum iconibus.

Floris werd geboren te Leiden in 1254, als zoon van Willem II en Elisabeth van Brunswijk. Floris was bijna twee jaar oud toen zijn vader stierf, zodat de voogdij en het regentschap werden waargenomen door naaste familieleden. Bij vredesverdrag met Vlaanderen in 1256 werd bepaald dat Floris zou huwen met Beatrijs, de dochter van graaf Gwijde van Vlaanderen. Uit dit huwelijk, dat mogelijk in 1268 of 1269 was voltrokken, werden negen kinderen geboren, waarvan er zeven jong stierven. Daarnaast had Floris minstens vijf onwettige nakomelingen. Waarschijnlijk begon Floris V reeds als 12-jarige zelfstandig te regeren, waarbij hij zich al snel ontpopte als een intelligente en charismatische persoonlijkheid. Eigenschappen die goed van pas kwamen bij de lastige politieke verwickelingen, waarmee Floris werd geconfronteerd.

Boerenvrijstaat

Direct aan het begin van zijn regeerperiode, zwoer Floris V om de opstandige West-Friezen onder Hollands gezag te plaatsen. Niet alleen vanwege het feit, dat dit volk al lange tijd bij zijn

voorvaderen een doorn in het oog was, maar vooral om het lot van zijn vader, Willem II, te wreken. Graaf Willem II had, tijdens zijn regeerperiode (1239-1256), het gezag over alle gewesten van de Noordelijke Nederlanden, uitgezonderd West-Friesland. De West-Friezen echter, waren geenszins van plan om hun 'boerenvrijstaat', met eigen bestuur en ingewortelde gewoonten, zondermeer aan een vreemde macht over te dragen.

In 1247 werd Willem II tot vorst (Rooms-koning) van het Heilige Roomse Rijk (het middeleeuwse rijk in centraal Europa, dat aan het Duitse keizerschap was gelieerd) gekozen, en had ambities om zich door de paus tot keizer te laten kronen. West-Friesland was voor hem een luis in de pels en kon de onwilligheid van het weerbarstige volk niet verkroppen. Daarom besloot hij om voorgoed korte metten te maken met de opstandelingen. Eén van de maatregelen ter voorbereiding hiervan, was de bouw van een aantal burchten, waaronder de Torenburg bij Alkmaar. Alle pogingen, om vanuit Alkmaar de West-Friezen aan te vallen, waaronder een offensief in 1255, draaiden echter op een mislukking uit. Het noodlot sloeg bovendien ongenadig toe, nadat Willem II in januari 1256 met een klein verkenningsleger over de bevroren watervlakten van West-Friesland trok. Geïsoleerd van zijn manschappen op het Berkmeer, zakte hij met paard en al door het ijs. Een groep West-Friese boeren namen hem, vanuit een hinderlaag, te grazen en sloegen hem dood. De daders schrokken echter hevig, nadat ze zagen wie ze hadden vermoord. In paniek namen ze het lichaam mee en begroeven het op een geheime plaats in Hoogwoud.

Floris start een offensief

In 1272 begon Floris V met de voorbereidingen voor een grootscheepse aanval, waarbij hij, evenals zijn voorvaderen, Alkmaar als uitvalsbasis liet dienen. Om een strategisch gunstige positie in te kunnen nemen, liet hij een dam in de Rekere⁽¹⁾ en een dijk over het drassige gebied tussen Alkmaar en Oudorp aanleggen. Deze nieuwe verbinding, vormde een nieuwe uitvalsweg tussen Kennemerland en West-Friesland. Het restant van deze dijk, de Munnikenweg bestaat nog steeds. De werkzaamheden waren natuurlijk niet naar de zin van

2. B.G. Dijkhuis; **De dwangburchten van Floris V (1254-1296) en hoe het verder ging met het kasteel van Medemblik.**

de West-Friezen. Nog in hetzelfde jaar deden zij een poging om de aanleg van de dijk te saboteren, die werd beantwoord door acties van Hollandse troepen. Ondanks grote verliezen aan beide zijden, draaide dit voor Floris V uit op een mislukking en leidde uiteindelijk tot een totale rebellie tegen de Hollanders, waarbij ook de Kennemers en Waterlanders betrokken waren. Uiteindelijk duurde het zeker nog tien jaar, voordat Floris een nieuwe poging kon ondernemen om de West-Friezen te onderwerpen. Dit keer echter met meer succes.....!

Bestuur en rechtspraak

West-Friesland was bestuurlijk opgedeeld in vier 'ambachten':

Drechtingerambacht, **Houtwouderambacht** (later werd dit: Vier Noorder Koggen), **Nidorperambacht** en **Geestmannerambacht**. Resp. het zuidoosten, noordoosten, noorden en westen. Er was een traditionele rechtspraak uit de tijd dat delen van Friesland nog niet door de Zuiderzee waren gescheiden. De 'Lex Frisionum' was een wetboek, die Karel de Grote in 802 uit Friese rechtsregels liet samenstellen. De handhaving van recht en orde was daarbij een zaak voor de dorpsgemeenschappen.

Verklaring van de aanduiding van de kastelen:	
E	Slot Egmond a/d Hoef
M	Middelburg
ME	Kasteel te Medemblik ('Radboud')
N	Nieuwburg
NU	Huis te Nuwendoorn
T	Torenburg
W	Huis te Wijdenes

Afb. 4. Eind 13e eeuw was West-Friesland bestuurlijk opgedeeld in vier 'ambachten'; resp. Drechtingerambacht (Drechterland), Houtwouderambacht (Hoogwouderambacht), Nidorperambacht en Geestmannerambacht (Geestmerambacht). Iedere ambacht was weer onderverdeeld in koggen. Een kogge was een gebied van minimaal vier dorpen, die ondermeer samenwerkten in waterbeheersing en dijkaanleg. (Tekening: Ben Dijkhuis)

Niet te lang van huis

Landbouw was de belangrijkste bron van bestaan op het platteland, waarbij Medemblik, vanwege de gunstige ligging, was uitgegroeid tot het handelscentrum voor de regio. Als men over 'opstandige boeren' spreekt, zal snel gedacht worden aan ongeorganiseerde lieden, bewapend met hooivorken, knuppels en stokken. Niets is minder waar, het West-Friese krijgsvolk had een goed georganiseerd leger en was bovendien uitstekend bewapend. Het agrarische leven werd bepaald door de grillen van het zeeklimaat. Boeren met vetweiderijen konden moeilijk hun veestapel voor langere tijd in de steek laten. Tijdens de zomermaanden moest er gehooïd en geogst worden, in het najaar geslacht en in de winter gevoederd en stallen uitgemest. Tussen september en maart, had men de meeste tijd voor krijgshandelingen.

Oude Friese rechtsbronnen spreken van dienstplicht voor iedere man vanaf twaalf jaar, die in de "*landwer dyne moest*". Als de mannen van huis waren, konden de vrouwen bepaalde taken overnemen, zoals hooien, mest rijden, schapen scheren, ploegen etc.

In het Oude Schoutenrecht (±1100) werd bepaald dat boeren dienstplichtig waren, met de verzekering dat zij nooit langer dan een half etmaal van huis hoefden te zijn. Weliswaar heerste er een bepaalde mentaliteit bij de Westfries:

"Maer teghen nacht ghingen si scaven die Vriesen weder te haeren wiven: want haer sede is niet dat bliven bi nachte, selden of nemmermere, van haren huse"^(II),

met andere woorden: na de aanval wilde de Westfries niet te lang van zijn vrouw weg zijn! Om die reden braken ze in 1133 abrupt een plundertocht af.

Een verrassende strategie

De West-Friese krijgsmacht was anders georganiseerd dan die van de Hollanders. Er bestond geen adel, zodat de vrije boeren elkaars gelijken waren. De legerleiding bestond uit oudsten en aanvoerders, lieden van het 'gewone volk' met krijgservaring. Er zijn aanwijzingen dat de legermacht, niet groter was dan ten hoogste 3500-4000 krijgslieden, waarbij een evenredig deel aan manschappen uit de vier ambachten werd aangewezen. Het slecht toegankelijke, waterrijke gebied van West-Friesland was voor zo'n kleine krijgsmacht uitermate geschikt om een guerrilla-oorlog te voeren.

Het duurde tot in de zomer van 1282 dat Floris een nieuwe tactiek beproefde om de West-Friezen aan te vallen. Dit keer koos hij voor een verrassende strategie, vooral omdat het gekozen moment, vanwege de oogsttijd, slecht voor het boerenfolk uitkwam. Het Hollandse leger landde met een vloot aan de kust bij Wijdenes en Schellinkhout, waarna er bloedige gevechten plaatsvonden. Volgens Melis Stoke, de 'Clerc' van de graaf, sneuvelde er 1200 West-Friezen. Floris en zijn leger stootten vervolgens door naar Hoogwoud. Stoke verhaalt dat een oude man, in ruil voor zijn leven, de plaats van het graf van Floris' vader aanwees: meters diep achter een haardplaats van een woning. Het gebeente werd opgegraven, gewassen en in een nieuwe kist meegenomen, waarna het uiteindelijk in de abdijkerk van Middelburg werd bijgezet. Hoogwoud werd vervolgens door de grafelijke troepen platgebrand. Na deze grote overwinning, had Floris V de opdracht gegeven tot de bouw van **vijf dwangburchten** om het opstandige volk onder de duim te houden^(VI)

Afb. 5. Grote bakstenen, kloostermoppen, uit het Markermeer. Mogelijk afkomstig van het kasteel van Wijdenes.
(Foto: Ben Dijkhuis)

Een stenenslindende operatie

De bouw van de eerste twee dwangburchten vond plaats in **Wijdenes** en **Medemblik**, waardoor de aanvoer van goederen en troepen in oostelijk West-Friesland werd veilig gesteld. Bovendien lag het Medemblicker slot zeer strategisch om controle te houden op de belangrijke verzetshaarden Winkel, Niedorp en Hoogwoud.

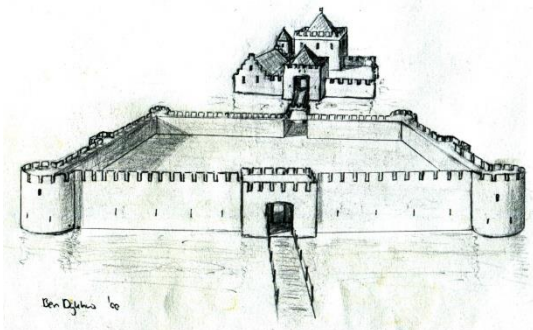
Ter bewaking van een dam in de Rekere, werd aan de noordelijke monding van deze waterloop (bij Eenigenburg/Warmenhuizen), kasteel

Nuwendoorn gebouwd.

Onder de rook van Alkmaar aan weerszijden van de dijk, die tegenwoordig de Munnikenweg heet, werden de **Middelburg** en de **Nieuwburg**. Samen met de **Toreburg**, die eerder door

Willem II was gebouwd, stonden deze kastelen als een trits die de toegangsweg tussen Kennemerland en West-Friesland, bewaakte.

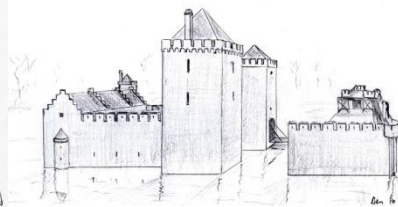
De burchten moesten weerbaar zijn, zodat sterk en onbrandbaar bouw materiaal een vereiste was. Daarom werden bakstenen gebruikt, zogenaamde kloostermoppen. De vervaardiging hiervan was reeds aan het einde van de 12e eeuw in de Hollandse kuststreken tot ontwikkeling gekomen. De burchtenbouw moet een stenenslindende operatie zijn geweest. Uit Friese kloosterkronieken is bekend dat Floris in 1283, bakstenen vanuit de overkant van de Zuiderzee liet komen.

Afb. 8. Een reconstructie van Nieuwburg bij Alkmaar. (Tekening: Ben Dijkhuis)

Afb. 7. Reconstructietekening van de Middelburg bij Alkmaar. (Tekening: Jantine Leeflang)

Afb. 6. Reconstructietekening van de Nuwendoorn. (Tekening: Ben Dijkhuis)

Een leger van werklieden

Om een kasteel ter grootte van een dwangburcht te bouwen, waren er honderden arbeiders nodig. Naast kundige bouwmeesters en opzichters, werd er een leger van werklieden ingezet: smeden, timmerlieden, mortelmakers, (fijn)metselaars, steenhakkers en gravers.

De vraag rijst snel, hoe Floris zo'n grote schare aan arbeiders bij elkaar bracht om zo'n gigantische klus op korte termijn te klaren. Het was niet ongewoon dat de bouw van een kasteel tientallen jaren kon duren, terwijl het vaststaat dat Floris zijn kastelen tussen 1282 en 1287 liet neerzetten. Er bestaan oorkonden, waaruit blijkt dat Floris huislieden^(III) wierf uit dorpen. Er werd vrijstelling van belastingplicht verleend in ruil voor diensten, waarschijnlijk ook voor de burchtenbouw. Ondanks dat men veel weet over het bouwtechnisch onderhoud van de dwangburchten tijdens de 14^e en 15^e eeuw, is over de bouw zelf, weinig bekend. De arbeiders, die betrokken waren bij de burchtenbouw van de graaf, stonden regelmatig bloot aan gevaar. Zo verliep de bouw van het slot van **Wijdenes** niet gemakkelijk. Tijdens de werkzaamheden vonden regelmatig aanvallen plaats door West-Friezen, die de burchtenbouw wilden verhinderen. Daarom moest het leger van Floris voortdurend bij de bouwactiviteiten aanwezig zijn om aanvallen af te slaan.

De bouw van het kasteel van **Medemblik** ondervond minder moeilijkheden, omdat dit deel van het Houtwouderambacht zich niet met de strijd bemoeide. Toch hield het grafelijk leger een oogje in het zeil.

Afb. 9. Het kasteel van Medemblik naar Joannes Blaeu (1649).

Slag bij Vronen

De overwinning op de West-Friezen was nog niet compleet. Volledige onderwerping vond pas plaats nadat overstromingen in 1287/88 de opstandelingen lamlegde. De bevolking raakte door het water geïsoleerd en tot overgave gedwongen. Op 21 maart 1289 sloot Floris V met de vier ambachten een vredesverdrag, zodat het gehele gebied onder Hollands bestuur kwam te staan. Floris V werd naast 'graaf' van Holland ook 'heer' van de heerlijkheid West-Friesland. De oude Friese rechtspraak

werd vervangen en op Hollandse leest geschoeid. Vrij kort daarna, op 25 maart, werd door Floris aan

Medemblik stadsrechten verleend. Er werden wegen, bruggen en dijken aangelegd, zodat verplaatsing van troepen en goederen gemakkelijker werd. Aan de slechte toegankelijkheid van West-Friesland kwam een einde. De verbeterde infrastructuur was natuurlijk ook in het voordeel van de boeren. Door aanleg en onderhoud van de dijken kwam er meer land bij, dat geschikt was om gewassen op te laten groeien.

Dat er toch onvrede was, blijkt uit het feit dat, vrijwel direct na de moord op Floris V, de West-Friezen, in 1296, weer in opstand kwamen. Bisschop Willem van Mechelen van Utrecht, zag na de dood van Floris, zijn kans schoon om de monding van de Vecht te

heroveren, die Floris V hem ooit had afgenomen. Hij liet het Muiderslot belegeren. Na deze succesvolle actie riep de bisschop de hulp van de West-Friezen in. Die hadden er wel oren naar en gingen over tot het belegeren van de gehate dwangburchten. Het slot van Wijdenes werd vrijwel met de grond gelijk gemaakt^V. Rond het kasteel van **Medemblik** vond er een beleg plaats. In het westen, werd de **Nuwendoorn** verwoest, terwijl het nog niet was afgebouwd. Begin 1297 werd het kasteel in Medemblik ontzet door het grafelijke leger onder leiding van de neef van Floris V, Jan van Avesnes^(IV). In hetzelfde jaar speelden de burchten **Middelburg** en **Nieuwburg** een belangrijke rol tijdens de Slag bij Vronen. Met dit bloedige strijdtoneel, dat het leven kostte aan 3000 krijgslieden, werd de definitieve overwinning op de weerbarstige West-Friezen ingeluid.

Ben Dijkhuis, Medemblik 2004 (revisie 2015).

Voetnoten:

(I)De Rekere was een noord-zuid waterloop, die de Zijpe en het Voormeer bij Alkmaar met elkaar verbond.

(II)'Maar tegen de nacht trokken de Friezen zich haastig terug naar hun vrouwen, want zij hebben de gewoonte om 's nachts zelden of nooit van huis weg te blijven'.

(III)Huislieden of landlieden: een stand van vrije boeren.

(IV)Vanaf 1299 graaf Jan II, de eerste graaf van Holland uit het Huis van Henegouwen. Hij volgde Floris' V zoon Jan I op, die slechts drie jaar graaf van Holland was.

Geraadpleegde bronnen:

1. E.H.P. Cordfunke; **Gravinnen van Holland**; 1987; De Walburg Pers; Zutphen, p.102.
2. F.W.N. Hugenholz, **Floris V**; 2e druk, 1974; Unieboek b.v., Bussum; pp.23-34, 45-59.
3. R.P. de Graaf; **Oorlog om Holland 1000-1375**; 1996; R.P. de Graaf, Verloren, Hilversum; pp. 210-249.
4. J. de Bruin; **Twintig eeuwen West-Friesland, de Westfriezen en hun bestuur en rechtspraak**; Ach Lieve Tijd; 1999, Uitgeverij Waanders b.v. Zwolle; pp.155-157.
5. J.C. Besteman; **De pre-stedelijke ontwikkeling van Medemblik van vroeg-middeleeuwse handelsplaats naar middeleeuwse stad** - In: F.J. Bakker, W.F.M. Brieffies, C.A. van Zijverden (red.); **Een nieuw Medemblicker Scharre-zootje.**; 1989, Uitgeverij Pirola, Schoorl; pag. 30.
6. G.F.E. Gonggrijp; **Friesche Eigenerdenwapens**; 1943; NV Uitgevers Mij. A. Rutgers, Naarden; pp. 4,9.
7. P. Noordeloos, **Heerlijkheden in West-Friesland**; 1959; West-Frieslands Oud en Nieuw, 26e bundel; Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland, Hoorn; pp. 51-67.
8. H. Janse; **Het 14e-eeuwse grafelijke bouwbedrijf in Holland** - In: T.J. Hoekstra, H.L. Janssen, I.W.L. Moerman (red.); **Liber Castellorum, 40 variaties op het thema kasteel**; 1981, De Walburg Pers, Zutphen; p. 165-169.
9. P. Steele, K. Noë-Kuiter (vert.); **Kastelen, oorspr.: The Best Ever Book of Castles**; 3e druk, 1995; Kingfisher, London/Uitgeverij J.H. Gottmer/H.J.W. Becht, Bloemendaal; pp.8-9.

2. HET AANZIEN VAN EEN DWANGBURCHT (Hoe het kasteel van Medemblik, sinds de middeleeuwen onderhevig was aan uiterlijke veranderingen.)

Sinds enkele eeuwen is het kasteel van Medemblik onlosmakelijk verbonden met de naam van de legendarische Friese koning Radboud (648-719). Zelfs de stad Medemblik wordt door menigeen 'Radboudveste' genoemd.

Hoogst waarschijnlijk, hebben we hier te maken met een onjuiste, op historische misverstanden, gebaseerde naamgeving. De naam 'Kasteel Radboud' is ontleend aan het verhaal, waarvan we de bron vinden in het werk van Cornelis Aurelius, dat bekend staat als de 'Divisiekroniek' (Leiden, 1517). Volgens de schrijver had Radboud een versterking gebouwd, waarna de Hollandse graaf, Floris V (1254-1296) op de overblijfselen hiervan, een nieuw kasteel zou hebben neergezet.

Afb. 10. Het kasteel van Medemblik in de huidige tijd.
(Foto: Ben Dijkhuis)

Tot nu toe bestaat er geen wetenschappelijk bewijs voor enig verband tussen het huidige kasteel en koning Radboud. Wat we wel zeker weten, is het feit dat graaf Floris V het slot heeft laten neerzetten als een militair fort (dwangburcht), dat diende als uitvalsbasis en als verdedigingsmiddel tegen het West-Friese verzet. Vanwege de sterkte, behield het sindsdien zijn defensieve functie en bleef gedurende een aantal eeuwen, het centrum van bestuurlijke macht in oostelijk West-Friesland.

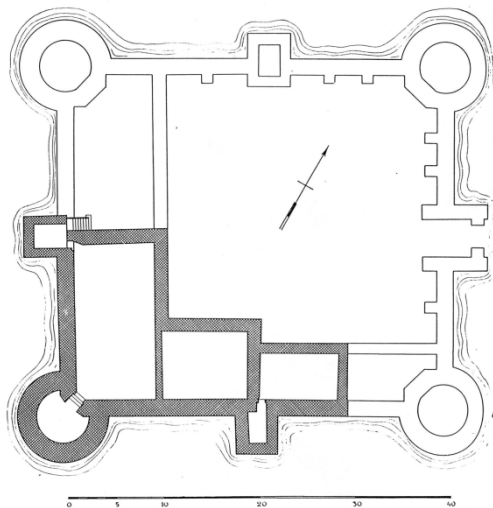
In de perioden daarna, kwam langzamerhand de klad in de verdedigende taak. Dit ging gepaard met bouwkundige aanpassingen en sloop van enkele delen, waardoor het uiterlijk van het kasteel, in de loop der tijd sterk veranderde.

DWANGBURCHTEN

In de 13e eeuw, tijdens zijn strijd tegen de West-Friezen, gaf Floris V, het strategisch belang van Medemblik de hoogste prioriteit. Na zijn overwinning, liet hij niet alleen het Medemblikker kasteel bouwen, maar daarnaast ook nog vier andere dwangburchten. Zo kon hij zijn overwinning veilig stellen en het weerbarstige West-Friese volk onder de duim houden. Deze dwangburchten waren: het **Huis te Wijdenes**; het **Huis te Nuwendoorn** (bij Eenigenburg), de **Middelburg** en de **Nieuwburg** (beide ten noorden van Alkmaar). De laatste twee kastelen vormden een trits met de **Torenburg**, dat reeds in ca. 1254 door graaf Willem II, de vader van Floris V, was neergezet.

Met de bouw van de dwangburchten in **Wijdenes** en **Medemblik**, werd de aanvoer van goederen en troepen in oostelijk West-Friesland veilig gesteld. Bovendien lag het Medemblikker slot zeer strategisch, zodat men controle kon houden op de belangrijke verzetshaarden: Winkel, Niedorp en Hoogwoud.

De kastelenbouw moet een stenensverslindende operatie zijn geweest. De burchten moesten immers weerbaar zijn, zodat sterk en onbrandbaar bouw materiaal een vereiste was. De vervaardiging van bakstenen, zgn. kloostermoppen, was reeds aan het einde van de 12e eeuw in de Hollandse kuststreken tot ontwikkeling gekomen. Uit Friese kloosterkronieken is bekend dat Floris in 1283, stenen vanuit de overkant van de Zuiderzee liet komen. Vanwege mogelijke West-Friese aanvallen, werd tijdens de bouwwerkzaamheden, ter bescherming van het bouwobject en de arbeiders, door het grafelijke leger een oogje in het zeil gehouden. Bij Medemblik waren troepen gelegerd op de **Melorde**, een plaats waarvan het overigens niet bekend is, waar deze was gesitueerd. Het betrof waarschijnlijk een stuk land of legerplaats, dat later door de Zuiderzee werd verzwoegen. In tegenstelling met Medemblik, vonden tijdens de bouw van het kasteel te Wijdenes, zware schermutselingen plaats, waarbij veel doden vielen.

VIERKANT GRONDPLAN

Wanneer het kasteel van Medemblik is gebouwd is niet precies bekend, maar dat zal in ieder geval vóór het jaar 1290 zijn geweest. Wat wel vast staat, is het feit dat reeds in 1282 de opdracht voor de bouw gegeven zou moeten zijn. Het kasteel is gebouwd naar voorbeeld van een, omgrachte of met water omgeven, vierkante burcht (waterburcht) en was daardoor een zeer 'modern' militair object, dat aan de West-Friezen behoorlijk tegenstand kon bieden. Er wordt verondersteld dat Floris het vierkante grondplan heeft overgenomen van de Engelse vorst Edward I, die in zijn strijd tegen de opstandige Welshmen een soortgelijke tactiek voerde als Floris deed in zijn strijd tegen de West-Friezen. Hiervan getuigen b.v. de tegenwoordige ruïnes van **Flint Castle** (1277) en **Harlech Castle** (1283) in het

Afb. 11. Het vierkante eeuwse grondplan van het kasteel van Medemblik, gebaseerd op de bevindingen van kastelenarcheoloog J.G.N. Renaud¹.
(Tekening: M. Bloemendaal)

noorden van Wales. Het feit dat Floris V het principe van de vierkante burcht in ons land heeft geïntroduceerd, zien wij niet alleen terug bij het kasteel van Medemblik. We vinden het ook bij de eerder genoemde dwangburchten, het **Huis te Nuwendoorn**, de **Middelburg** en de **Nieuwburg**, alsmede het welbekende

Muiderslot (dat eveneens door Floris V zou zijn neergezet) en **Kasteel Strijen** (ca. 1288).

Het uiterlijk van het kasteel van Medemblik heeft in ieder geval een belangrijk opvallend verschil met de andere dwangburchten in West-Friesland en Alkmaar: namelijk het ontbreken van een donjon of hoofdtoren. Het slot had op elke hoek vier uitspringende ronde torens en vier uitspringende vierkante torens in het midden van de zijden. De oostelijke en noordelijke vierkante torens dienden als poorttoren. Aan de zuidwestzijde grenzend aan het binnenplein bevonden zich twee woonvertrekken. Het ommuurde slotplein had afmetingen van 37x 40 m. De muren waren van opvallend geringe dikte: 112-124 cm voor de muren tot 67 cm van de vierkante torens.

MILITAIRE EFFICIËNTIE

Tijdens de restauratiewerken van 1962-1966 zou men, volgens de toenmalige architect van de Rijksgebouwendienst dhr. J. Holstein, 13e eeuwse schietgaten in de muren van de huidige woonvertrekken zijn ontdekt. Helaas is het bewijs daarvan niet gedocumenteerd². Deze schietgaten zouden bij de kantelen van vroegere weergang en weermuur hebben behoord. Men concludeerde hieruit, dat een deel van de huidige woonvertrekken tegen de oorspronkelijke weermuur was gebouwd. Bovendien zou de aanvankelijke hoogte van de woonvertrekken een stuk lager zijn geweest dan tegenwoordig het geval is. De huidige twee vierkante torens aan de zuid- en westzijde, waren van origine geen 'echte' torens, maar vierkante bastions die deel uitmaakten van de weermuur.

8. B.G. Dijkhuis; **De dwangburchten van Floris V (1254-1296) en hoe het verder ging met het kasteel van Medemblik.**

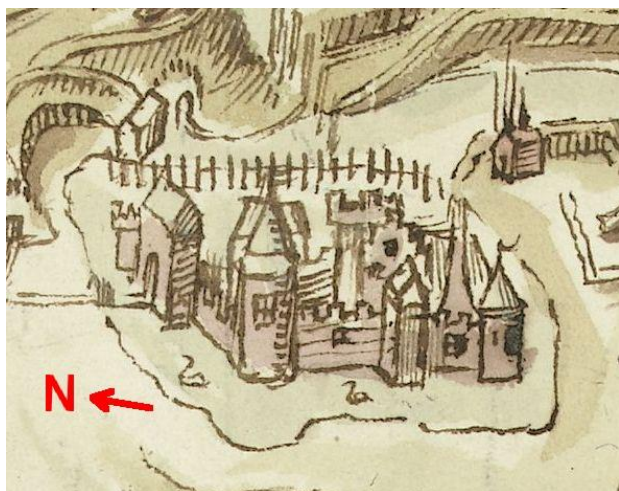
Afb. 12. De vermeende oorspronkelijke lage weermuur met kanteling (witte stippen) en schietgaten, volgens J.Holstein, zijn tijdens de laatste restauratie, in het metselwerk geaccentueerd. (Foto: Ben Dijkhuis)

Helaas zijn er geen afbeeldingen bekend van het kasteel, zoals het in de middeleeuwen eruit zag. Toch is het mogelijk om een reconstructie te maken (zie voorblad afb. 2). De oudst bekende afbeelding van het kasteel vinden we op een anonieme kaart van Medemblik. De kaart toont een overzicht van de militaire activiteiten van de troepen van prins Maurits tijdens het beleg van Medemblik in 1588. Het kasteel wordt hierop in z'n volledigheid getoond.

Hoewel natuurlijk voorzichtigheid

geboden is bij het interpreteren van dit soort afbeeldingen, kunnen we wel een aantal kenmerken onderscheiden.

Als we de tekening nader bekijken, zien we direct een aantal opvallende zaken. Ten eerste, de fors uitgevallen noordwestelijke hoektoren. Deze is mogelijk een functionele, diagonale tegenhanger van de hoge en welbekende zuidoostelijke toren, die we reeds kennen van

Afb. 13. Het kasteel van Medemblik in volle omvang. Fragment van een anonieme kaart uit ca. 1588. (Amsterdam, Rijksmuseum)

diverse oude prenten. Op dezelfde wijze zijn de lagere zuidwestelijke en noordoostelijke hoektorens elkaars gelijken, met het verschil, dat beide hoektorens aan de westzijde voorzien waren van een spits en die aan de oostzijde niet.

Een tweede opvallend feit is de aanwezigheid van een noordelijke poorttoren. Een derde kenmerk is de relatief lage weermuur aan de noordzijde, dat in overeenstemming zou kunnen zijn met de eerder genoemde voorstelling van een oorspronkelijke lage weermuur.

De oostzijde van het kasteel is vaak op prenten uit de 17^e en 18^e eeuw afgebeeld. Hierop is eveneens de aanwezigheid van een poorttoren en wederom een lage

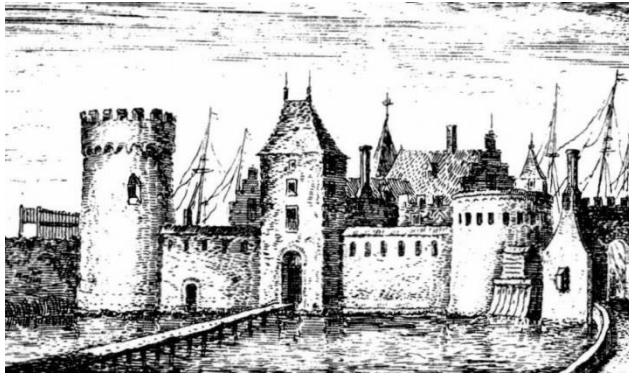
weermuur te zien.

Als we in aanmerking nemen dat het kasteel in zeer korte tijd gebouwd zou moeten zijn, dan is het aannemelijk dat efficiëntie voor wat betreft de militaire toepassing, de voorkeur verdiende boven allerlei aan te brengen ornamenten en minder relevante aan- en opbouwen. Dit zou dan de relatief lage weermuur en het ontbreken van de torenspitsen aan de oostzijde verklaren. Het is overigens de vraag of de twee westelijke hoektorens, in het begin wél of niet waren voorzien van een spits of dat ze misschien later zijn aangebracht.

CENTRUM VAN BESTUUR EN RECHTSPRAAK

Het kasteel in Medemblik bleef, na de definitieve overwinning van de Hollanders op de West-Friezen (1297), in gebruik als verdedigingswerk. Het slot had, reeds voordat Medemblik in 1289 stadsrechten kreeg, een belangrijke functie als centrum van bestuur in oostelijk West-Friesland. Het was de zetel van de baljuw en andere gezagsdragers (dijkgraaf, rentmeester, heemraad en schotgaarder).

Het belang van baljuwschap van Medemblik, blijkt in de loop van de tijd minder te worden omdat meer steden in de betreffende ambachten stadsrechten kregen met hun eigen jurisdictie. Na die tijd had het baljuwschap slechts betrekking op de stad Medemblik en

Afb. 14. Abraham Rademaker (1676-1735): Het KASTEEL van MEDEMBLIK, naar de situatie in 1640. Deze tekening toont het kasteel aan de oostzijde. (Uit: Kabinet van Nederlandsche Outheden en Gezichten, 1725).

enkele omliggende gebieden in de omgeving. De centrale bestuurlijke functie verdween pas in de loop van de 16e eeuw. Het aanzien van het kasteel was langzamerhand aan verandering onderhevig. De vierkante torens aan de west- en zuidzijde en de woonvleugels werden verhoogd. Eveneens werden, in de loop der eeuwen een drietal aanbouwen tegen de zuidelijke weermuur en oostelijke woonvleugel gerealiseerd.

DE LAATSTE WAPENFEITEN

Tijdens de 16^e eeuw vonden de twee laatste wapenfeiten plaats, waarbij de defensieve functie van het kasteel nog van pas kwam. Het eerste treffen was in 1517, toen **Grote Pier** uit Kimswerd met zijn ongeregelde troepen Medemblik

aanviel. De bevolking van de stad zocht een veilig toevluchtsoord binnen de muren van het slot, waarna de troepen van Grote Pier, nadat zij eerst de stad plunderden en in brand staken, richting Alkmaar vertrokken. De sterkte van het kasteel werd in 1572 weer op de proef gesteld, doordat twee compagnieën geuzen en twee compagnieën prinsgezinde troepen uit Enkhuizen, onder leiding van Nicolaas Ruychaver en Jacob Cabeliau, zonder veel moeite de stad veroverden. Vervolgens trokken ze op naar het kasteel. De kastelein, Cornelis van Rijswijk, was trouw gebleven aan Filips II van Spanje en dacht de aanval wel met de schutters uit de stad te kunnen weerstaan.

Als antwoord hierop, dreven de geuzen de vrouwen en kinderen als een levend schild voor de aanvallende troepen uit, en met succes..... Doordat de belegerden in het kasteel niets konden uitrichten om dat hun familie de voorhoede vormde van de troepen, viel het kasteel zonder slag of stoot. De slotvoogd werd daarna ervan overtuigd, dat het beter zou zijn om de zijde van Oranje te kiezen.

ONTMANTELING EN VERVAL

Na het laatste wapenfeit verloor het kasteel voorgoed zijn defensieve functie, nadat het

Afb. 15. Het kasteel op een kaartfragment van Paulus Utenwael (1599). Tijdens de ontmanteling van 1598 zijn de noordwestelijke hoektoren en noordelijke poorttoren afgebroken. (Bron: website Westfries Archief, Hoorn)

binnen de stadswal kwam te liggen. In 1598 begon men het slot op te knappen en te ontmantelen. Het resultaat zien we op een kaartfragment van Medemblik van **Paulus Utenwael** uit 1599. Hierop is duidelijk te zien, dat uiteindelijk zowel een deel van de noordwestelijke ronde hoektoren, als de noordelijke vierkante poorttoren zijn verwijderd. De Staten van Holland besloten het slot af te danken, waardoor de stad Medemblik in 1608 de gelukkige eigenaresse werd. Het bestuur van Medemblik had direct een toepassing van het slot, n.l. het onderkomen van de **schutterij** (schuttersdoelen). Deze stadsmilitie was ingesteld om de orde en veiligheid van de stad te bewaren.

In 1654 kreeg het kasteel wederom een opknapbeurt. Dit keer werd het slotplein verhoogd en een hardstenen poort aan de noordzijde gebouwd, dat toegang gaf tot het kasteelplein. Omdat de grote zaal (de huidige Ridderzaal) werd gebruikt als **Hervormde Kerk**, werd de westelijke vierkante toren verhoogd en in gebruik genomen als klokkentoren. Zo kreeg men een idee van een kerkgebouw. Het kasteel kreeg zelfs de naam **Oosterkerk** nadat de klok uit de oostelijke stadspoort (Oosterpoort) naar het slot werd verplaatst.

Afb. 16. Hendrik Spilman (1721-1784) naar Cornelis Pronk (1691-1759): 't SLOT te MEDENBLIK, van de Noordzyde, 1726. Rechts de verhoogde westelijke toren die dienst deed als klokkentoren voor de Oosterkerk. (Uit: Het Verheerlijkt Nederland of Kabinet van hedendaagsche gezigten, 1745-1774).

Uit de eerste kadastrale minuut van Medemblik blijkt, dat in 1825 de resten van de zuidwestelijke hoektoren al tot aan de grondvesten waren gesloopt. In 1857 ging men over tot de sloop van de zuidoostelijke hoektoren en de oostelijke poorttoren. Dit gebeurde in combinatie met de sloop van de Oosterpoort. Het vrijgekomen puin werd eveneens voor dijkversterking gebruikt.

RESTAURATIES

Toen men zich voor het kasteel ging interesseren en het in 1889 aan het Rijk werd overgedragen, stond er niets meer dan de twee vierkante zijtorens en twee woonvertrekken. Alles in zeer bouwvallige staat. Het eens zo machtige kasteel was vervallen tot een boerderijachtige ruïne. De grondvesten van de twee westelijke ronde

hoektorens waren gelukkig nog wel aanwezig. In 1890 ging men over tot grondige restauratie, met als uiteindelijk doel, een kantongerecht in het kasteel te huisvesten. Dit gebeurde onder leiding van Rijksbouwmeester **J. van Lokhorst**. Hij kreeg hierbij adviezen van architect **P.J.H. Cuypers**. De restauratie bestond uit een reconstructie, waarin neogothische elementen werden opgenomen, waaronder spitsvormige vensters. De kantelen waren van zodanig kleine, afmetingen, dat enige overeenkomst met een oorspronkelijke

Afb. 17. De deAfb. 18. Een uitsnede van de kadastrale minuut uit 1825. De kasteel in de zuidwestelijke hoektoren is ontmanteld en is pas ron 1890 aanvang nam. opnieuw vanaf de fundering opgetrokken. De beide (Bron: website oostelijke torens zijn samen met de Oosterpoort in 1857 gesloopt. (Bron: website WatWasWaar⁹)

verdedigende functie, ver te zoeken was. Eveneens werd de zuidwestelijke ronde hoektoren vanaf de fundering opnieuw opgetrokken (1895-1897).

In het begin van de 20^e eeuw werd het terrein rond het kasteel zwaar ontsierd door allerlei gebouwen. Nadat in 1931, de pal naast het kasteel gelegen conservenfabriek afbrandde, is men kort daarna overgegaan tot ontmanteling van het kasteelterrein. Hierbij werd de slotgracht uitgegraven en op de, nog aanwezige fundering, een deel van de noordwestelijke hoektoren opgemetseld (1934).

In de jaren 1962-1966 vond er opnieuw een restauratie plaats. Dit gebeurde op basis van nieuwe inzichten. De neogothische elementen van de restauratie van 1890-97, werden verwijderd en de geveltrap bij ingang, die destijds loodrecht op de gevel stond, werd

11. B.G. Dijkhuis; **De dwangburchten van Floris V (1254-1296) en hoe het verder ging met het kasteel van Medemblik.**

vervangen door een trap langs de gevel, zodat het kasteel uiteindelijk zijn huidige aanzien kreeg.

Ben Dijkhuis, Medemblik oktober 2006 (revisie 2016).

Geraadpleegde bronnen:

1. J.G.N. Renaud; **Graaf Floris V als burchtenbouwer**; Berichten Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek; 1957/1958; pp. 159-171.
2. R. Gruben, J. Kamphuis, A. Viersen; **Viereckige Burgen in den nördlichen Niederlanden. Ein kritische Betrachtung**; Forschungen zu Burgen und Slössern, Band 8; 2004; Deutscher Kunstverlag, München, Berlin; pp.149, 150.
3. J.W. Groesbeek; **Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland: hun bewoners en bewogen geschiedenis**; 1981, Uitgeverij Elmar B.V., Rijswijk; pp. 294-303.
4. H.L. Jansen, J.M.M. Kylstra-Wielinga, B. Olde Meierink (red.); **1000 jaar kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen**; 1996, Matrijs, Utrecht; pp. 56-62, 81, 84, 89, 91, 92.
5. S.B.J. Zilverberg; **Grote Pier en Medemblik (1517)**; West-Frieslands Oud en Nieuw, 26e bundel; 1959, Historisch Genootschap 'Oud West-Friesland, Hoorn; pp. 39-43.
6. E. Dekker, H. Lambooi, H. Lansdaal, J. Raat, R. Roodhorst, P. Sasburg (red.); **Twintig eeuwen West-Friesland, de Westfriezen en hun oorlogen en opstanden**; Ach Lieve Tijd, West-Friesland; 1999, Westfries Genootschap, Waanders Uitgevers; pp 227-231.
7. G. Ros-de Korte; **Kasteel van Medemblik**. Deel 11 uit de serie 'Nederlandse Kastelen'.; 2e druk, 1979, Nederlandse Kastelen Stichting, Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB.
8. B.G. Dijkhuis; **Rebellie, bloed en bakstenen**; Historisch West-Friesland, nr.6; 2004/2005; Uitgeverij Peter Sasburg, Midwoud; pp. 13-16
9. R.P. de Graaf; **Oorlog om Holland 1000-1375**; 1996; R.P. de Graaf, Verloren, Hilversum; pp. 222-244
10. P.S. Teeling, H. Langereis; **Medemblik**; 1988, Drukkerij en uitgeverij A.A. Idema B.V., Medemblik; pp. 8-13, 24-38, 98-100.

Internet:

11. **WatWasWaar**, inzake oude kadastrale gegevens. <http://www.watwaswaar.nl/>
12. **Westfries Archief**, <http://www.westfriesarchief.nl/>